

8.1.2001

האוניברסיטה העברית
הפקולטה למדעי החברה
החוג למדע המדינה

מבוא למחשבה מדינית

מרצה : אבנר דה-שליט
עבודת אמצע סמסטר

מושגים במשנתו של קארל מארכס

דובי קנגיסר
0-3581292-4

מבוא

DENNIS: What I object to is you automatically treat me like an inferior!
ARTHUR: Well, I AM king...
DENNIS: Oh king, eh, very nice. An' how'd you get that, eh? By exploitin' the workers -- by 'angin' on to outdated imperialist dogma which perpetuates the economic an' social differences in our society!

(Monty Python and the Holy Grail)

חיבורם של קארל מארכס ופרידריך אנגלס היה בעל השפעה מכרעת על המאה ה-20. בכל זאת, למעלה מ-150 שנה לאחר פרסום "המניפסט הקומוניסטי" עדיין אוחזים רבים במשנה המארכסיסטית, וטוענים כי עודנה רלוונטית גם לימינו. בעבודה זו אנסה לבחון בצורה ביקורתית את ביקורתו של מארכס על החברה בת-זמנו ועל יחסי היצור הנהוגים בה. כן אנסה להציג הסתייגויות מהמשנה המארכסיסטית, ובמסגרת המקום המוגבלת, להצביע על הבעיות הנובעות ממנה.

מושגים

ARTHUR: We're all Britons, and I am your king.
WOMAN: I didn't know we had a king. I thought we were an autonomous collective.
DENNIS: You're fooling yourself. We're living in a dictatorship. A self-perpetuating autocracy in which the working classes--
WOMAN: Oh there you go, bringing class into it again.
DENNIS: That's what it's all about!

(Monty Python and the Holy Grail)

החברה האנושית, על-פי מארכס, מחולקת למעמדות, שהם קבוצות של אנשים מרמות שונות של סטטוס חברתי. אך לא כל אדם הנמצא ברמת סטטוס מסוימת משתייך למעמד המתאים לו - השתייכות למעמד מחייבת תודעה מעמדית, ועל כן ישנן קבוצות שיש לעצבן לכדי מעמד על-ידי ארגון תנועה.

בעוד שבעבר החלוקה המעמדית הייתה לינארית - "ברומא העתיקה... פטריצים, אבירים, פלבאים, עבדים אדוניים; בימי הביניים - אדוניים, פאודאלים, ואסאלים, אומנים, שוליות,

צמיתים...” (מארכס ואנגלס, 1848 : 150) - הרי שבימיו של מארכס, החלוקה הייתה קוטבית יותר - מעמד הבורגנות אל מול מעמד הפועלים, או הפרולטריון.

הפרולטריון הוא קבוצת הפועלים העירוניים. חברי הפרולטריון מאופיינים בהיותם מחוסרי רכוש משלהם, ובהיותם משועבדים למעמד הבורגנות. טיבו של שעבוד זה היה בכך שהשכר שניתן לעובדים היה מספיק אך ורק לכלכלתם הבסיסית, כלומר - המינימום הנדרש כדי "לתחזק" את כח העבודה. לפרולטריון, אם כן, אין תקווה למוביליות חברתית. יתר על כן - מעמד הביניים, הזעיר-בורגנים, הלך והצטמצם, לשיטתו של מארכס, שכן התעשייה הגדולה השתלטה על כל חלקה.

הקניין הפרטי, על פי מארכס, הוא אבי כל חטא. מרגע שנצטבר אצל קבוצה מסוימת של אנשים, הרי שהוא משמש לחיסול התחרות מצד הזעיר-בורגנים, ובו בזמן משמש ליצירת עוד הון על-ידי הפרולטריון עבור הבורגנות.

זוהי משמעות ה**ניצול** על פי תורתו של מארכס - הפרולטריון אינו עובד כדי לייצר לעצמו קניין פרטי, אלא יוצר עוד הון, "כלומר, את הקניין המנצל את העבודה השכירה, קניין שאינו עשוי להתרבות אלא אם כן הוא יוצר עבודה שכירה חדשה, בשביל לשוב ולנצלה." (מארכס ואנגלס, 1848 : 156) הקניין הפרטי, אם כן, מרוכז, בזמנו של מארכס, בקרב חלק מזערי מהאוכלוסיה, ומשמש לניצולה של שאר החברה. יותר מכך - אין לקניין קיום אלא אם יתקיים רק אצל חלק קטן מהאוכלוסיה.

דיון

WOMAN: Order, eh -- who does he think he is?
ARTHUR: I am your king!
WOMAN: Well, I didn't vote for you.
ARTHUR: You don't vote for kings.
WOMAN: Well, 'ow did you become king then?
ARTHUR: The Lady of the Lake, her arm clad in the purest shimmering samite, held aloft Excalibur from the bosom of the water signifying by Divine Providence that I, Arthur, was to carry Excalibur. That is why I am your king!

(Monty Python and the Holy Grail)

טענתו הבסיסית ביותר של מארכס היא כי חלום המוביליות החברתית אינו אלא אשליה בלתי-מושגת. הבורגנות גם מבטיחה לפועלים כי המשקיעים יקבלו את תמורתם על-ידי עלייתם בסולם הכלכלי-חברתי, וגם, בו בזמן, מונעת מהפועלים כל אפשרות אמיתית של עליה שכזו.

מארכס הוא דטרמיניסט, ולשיטתו, עליית הבורגנות הייתה בלתי נמנעת, וכי שורש הבעיה נעוץ בעצם קיומו של הקניין. לעומת זאת - גם פתרון הבעיה הוא בלתי נמנע: הפרולטריון יתגבש כמעמד סביב התנועה הקומוניסטית, וילאים ויעלים את הקנין הפרטי. בכך, הלכה למעשה, יוצר אליבא דמארכס מצב שבו לא יכולים להתקיים מעמדות, ומלחמת המעמדות שהייתה קיימת משחר ההיסטוריה תגיע לסופה המשמח והשיוויוני, בו איש לא ינצל את חברו, ואומות כל העולם יתאחדו תחת האינטרס הפרולטרי הזהה.

ביקורת

DENNIS: Listen -- strange women lying in ponds distributing swords is no basis for a system of government. Supreme executive power derives from a mandate from the masses, not from some farcical aquatic ceremony.

ARTHUR: Be quiet!

DENNIS: Well you can't expect to wield supreme executive power just 'cause some watery tart threw a sword at you!

ARTHUR: Shut up!

DENNIS: I mean, if I went around sayin' I was an emperor just because some moistened bint had lobbed a scimitar at me they'd put me away!

(Monty Python and the Holy Grail)

מארכס מונה במניפסט את ההסתיוגויות המוכרות באשר לתורה הקומוניסטית ודוחה אותן אחת לאחת. אך דווקא בהסתיוגויות החזקה ביותר, פוטר מארכס את הקורא בתירוץ משתמט: על הטענה כי עם ביטול הקנין הפרטי תשתלט העצלות על הכל (שכן בין כה וכה אין שכר עבודתו של אדם נקבע על פי כישוריו או יכולתו, אלא על פי צרכיו בלבד) עונה מארכס: "בהתאם לכך מן הדין היה שהחברה הבורגנית תיכחד מכבר מחמת העצלות: שכן העובדים בה אינם רוכשים, והרוכשים בה אינם עובדים."

בימינו יוצאים הניאו-מארכסיסטים בקריאה לציבור הכללי (הפרולטריון, לשיטתם) שלא לרכוש מוצרי תעשייה. והנה, מארכס עצמו טוען כי הבעיה היא בכך שלפרולטריון אין אפשרות לרכוש את המוצרים הללו, אלא רק לבורגנות. האם הגענו לימות המשיח המארכסיסטים? כיצד יסביר עצמו מארכס לו היה רואה את ימינו אנו? דומה כי התיקון הנדרש כדי לשנות את מצב הדברים כפי שתאר מארכס היה הרבה פחות מהפכני מכפי שחזה - הרי הספיקה מדיניות רווחה מינימלית כדי ליצור בסיס למוביליות חברתית אמיתית לכל. עד כדי כך שונה המצב על-ידי תיקון רפורמיסטי זה, שממשיכי דרכו של מארכס מטיפים היום למען המטרה שמארכס עצמו זיהה בה את הבעיה.

סיכום

ARTHUR: Shut up! Will you shut up!
DENNIS: Ah, now we see the violence inherent in the system.
ARTHUR: Shut up!
DENNIS: Oh! Come and see the violence inherent in the system!
HELP! HELP! I'm being repressed!
ARTHUR: Bloody peasant!
DENNIS: Oh, what a give away. Did you hear that, did you hear that, eh? That's what I'm on about -- did you see him repressing me, you saw it didn't you?

(Monty Python and the Holy Grail)

לפני כתיבת העבודה, שוחחתי עליה במקרה עם ידידה אמריקאית. הפוביה שלה מהצבע האדום ניכרה לעין בכל דבר מדבריה. היא נחרדה עד עמקי נשמתה לשמוע כי דורשים מאיתנו לקרוא את המניפסט הקומוניסטי. "אצלנו לא היו מכריחים אותנו לקרוא דברים כאלו," היא כתבה לי מביתה שבצידו השני של האוקיינוס. אני, על-אף אי ההסכמה שלי עם המארכסיזם, אינני שותף לחרדת-הקומוניזם הנפוצה כל-כך בארצות-הברית.

מארכס ראה במלחמת המעמדות מסלול התנגשות בלתי נמנע, והוא אף מתאר במשנתו את תחזיתו לעתיד לבוא. בימינו אנו, לאחר נפילת ברית-המועצות, כמו גם צעדי ליברליזציה זהירים בסין, ולאור השגשוג של מדינות הרווחה המערביות, ניתן לומר בבטחון כי הצלחנו לסטות מהמסלול שהתווה מארכס על-ידי תיקון-הגה קטן. אין ספק כי ביקורתו של מארכס סייעה להבנת המצב לאשורו, ודחפה את היד המכוונת לכיוון מדינת הרווחה וקידום זכויות העובדים, ועל כך מגיעים לו כל השבחים.

קביעתו ההיסטורית כי האנושות נעה על-ידי צירוף תזה ואנטיתזה ליצירת סינתזה הוכחה פעם נוספת, כאשר הקפיטליזם, בשילוב עם הקומוניזם, הולידו את מדינת הרווחה המערבית של ימינו.

ביבליוגרפיה

מארכס, קארל ופרידריך אנגלס. 1848. "מניפסט של המפלגה הקומוניסטית", מבוא למחשבה מדינית - מקראה, בעריכת פרופ' אבנר דה-שליט. ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים, תשס"א, ע"ע 150-159.